



Економічні аспекти підприємництва та торгівлі

УДК 339.543:339.923:EU](477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20752188>

**Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах
євроінтеграції: структурно-динамічний аналіз та стратегічні орієнтири**

Тупчій Оксана Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва та соціальних технологій Уманського національного університету, 20300, м. Умань, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-7495-1621>

Фротер Оксана Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Уманського національного університету, 20300, м. Умань, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-6770-9618>

Прийнято: 20.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. У статті здійснено комплексне ретроспективне дослідження інституційного розвитку та структурно-функціональної трансформації системи митно-тарифного регулювання України. Дослідження проведене в контексті інтенсифікації євроінтеграційних процесів, цифрової модернізації державного управління та адаптації національної економіки до глобальних геополітичних шоків і викликів воєнного стану. На основі системного аналізу емпіричних та статистичних даних Державної митної служби України та Міністерства фінансів України оцінено фіскальну ефективність митної системи, динаміку надходжень митних платежів, вартісні обсяги



оподаткованого імпорту та інтегральний рівень умовного податкового навантаження. Запропоновано авторську періодизацію еволюції митного периметра країни із виокремленням чотирьох ключових макроекономічних етапів.

Особливу увагу приділено оцінці інституційної ефективності Державної митної служби, зокрема динаміці показників цифровізації процедур (електронне декларування, скорочення часу оформлення вантажів до 1,5 години, автоматизація контролю) та результативності функціонування Системи управління митними ризиками. Здійснено глибокий структурний аналіз зовнішньої торгівлі за укрупненими кодами УКТ ЗЕД, що дозволило розкрити архітектуру хронічних проблем митної сфери, серед яких детерміновано фіскально-структурні диспропорції (залежність бюджету від імпорту трьох макрогруп товарів), інфраструктурні обмеження пунктів пропуску на сухопутному сухопутному периметрі західного кордону та дзеркальну митну асиметрію даних із країнами ЄС.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні концепту «фіскально-регуляторного компромісу», який доводить, що за умов вимушеної лібералізації та втрати класичних тарифних важелів стабільність і адаптивність митного режиму забезпечуються за рахунок глибинної діджитал-синхронізації, розгортання ІТ-інфраструктури спільного транзиту NCTS Phase 5 та посилення ризик-орієнтованого контролю. Сформульовано довгострокові стратегічні орієнтири модернізації митних органів України, що базуються на впровадженні ШІ-моделей (AI-Customs) для автоматичної верифікації митної вартості, масштабуванні практики спільного контролю (Joint Customs Control) за принципом «єдиної зупинки» та трансформації митних інструментів (зокрема статусу АЕО) у дієві стимулятори розвитку вітчизняного несировинного експорту з високою часткою доданої вартості.



Ключові слова: митна політика, митно-тарифне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, митні платежі, умовне податкове навантаження, УКТ ЗЕД, євроінтеграція, цифровізація митниці, Система управління ризиками, NCTS Phase 5, спільний контроль, економічна безпека держави.

Customs-Tariff Regulation of Ukraine's Foreign Trade under European Integration: Structural-Dynamic Analysis and Strategic Orientations

Tupchiy Oksana

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Business Technologies, Uman National University, Uman, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7495-1621>

Froter Oksana

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Uman National University, Uman, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-6770-9618>

Abstract. *The article conducts a comprehensive retrospective study of the institutional development and structural-functional transformation of Ukraine's customs-tariff regulation system. The research is carried out in the context of intensifying European integration processes, digital modernization of public administration, and adaptation of the national economy to global geopolitical shocks and martial law challenges. Based on a systemic analysis of empirical and statistical data from the State Customs Service of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine, the study evaluates the fiscal efficiency of the customs system, the dynamics of customs revenue, the value volumes of taxed imports, and the integral level of the conditional*



tax load. The authors propose an original periodization of the country's customs perimeter evolution, distinguishing four key macroeconomic stages.

Special attention is paid to assessing the institutional efficiency of the State Customs Service, in particular, the dynamics of indicators for the digitalization of procedures (electronic declaration, reduction of cargo clearance time to 1.5 hours, automation of control) and the performance of the Customs Risk Management System. A profound structural analysis of foreign trade according to aggregated codes of the UKT ZED (Combined Nomenclature) was carried out, which allowed revealing the architecture of chronic problems in the customs sphere. Among these, fiscal-structural disproportions (the budget's dependence on imports of three commodity macro-groups), infrastructural limitations of checkpoints on the land perimeter of the western border, and mirror customs data asymmetry with EU countries were determined.

The scientific novelty of the study lies in the substantiation of the "fiscal-regulatory compromise" concept, which proves that under forced liberalization and the loss of classic tariff levers, the stability and adaptability of the customs regime are ensured through deep digital synchronization, deployment of the NCTS Phase 5 common transit IT infrastructure, and enhancement of risk-oriented control. Long-term strategic orientations for the modernization of Ukraine's customs authorities have been formulated. These are based on the implementation of AI-models (AI-Customs) for automatic verification of customs value, scaling up the practice of Joint Customs Control on a "one-stop" basis, and transforming customs instruments (specifically, AEO status) into effective drivers for the development of domestic non-primary exports with a high share of added value.

Keywords: *customs policy, customs-tariff regulation, foreign economic activity, customs payments, conditional tax load, UKT ZED (Combined Nomenclature), European integration, customs digitalization, Risk Management System, NCTS Phase 5, joint control, economic security of the state.*



Постановка проблеми. Сучасна архітектура глобальної економіки перебуває у стані перманентної трансформації, зумовленої посиленням міжнародної конкуренції, регіоналізацією торговельних просторів та масштабними геополітичними кризами. За цих умов митно-тарифне регулювання трансформується з класичного фіскального інструменту наповнення бюджету у фундаментальний механізм забезпечення національної економічної безпеки, захисту внутрішнього ринку та стимулювання структурних зрушень у промисловості.

Для України, яка протягом 2015-2025 років пройшла шлях від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом до отримання статусу кандидата та глибокої інтеграції в європейське митне поле, модернізація митної системи набула екзистенційного значення. Особливої ваги ці процеси набули в умовах повномасштабного воєнного вторгнення, яке змусило митну систему адаптуватися до блокування традиційних морських логістичних шляхів та виконувати функції гуманітарно-економічного демпфера. Водночас митні платежі залишаються базовим донором макрофінансової стабільності держави, що потребує постійного наукового осмислення балансу між фіскальною та регуляторною функціями митниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади формування митної політики держави, адміністрування митних платежів та функціонування механізмів митно-тарифного регулювання становлять фундаментальний пласт досліджень у вітчизняній та закордонній економічній науці.

Вагомий внесок у дослідження інституціональної природи митної системи, її фіскального потенціалу та ролі у забезпеченні національної економічної безпеки здійснили такі провідні українські вчені, як І. Бережнюк, О. Гребельник, В. Мартинюк, П. Пашко, І. Мартинюк, Ю. Дьомін, Д. Приймаченко, К. Новікова та інші. У їхніх працях детально обґрунтовано сутність митно-тарифних



інструментів, розкрито механізми митного контролю та визначено принципи взаємодії митної системи з реальними секторами національної економіки.

Питаннями трансформації зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізаційних викликів та регіональної інтеграції присвячені праці відомих фахівців, серед яких слід виокремити наукові доробки Т. Мельник, А. Мазаракі, О. Швиданенко та І. Бураковського. Дослідження цих авторів дозволяють оцінити макроекономічні ефекти від лібералізації торгівлі та виявити структурні зрушення у торговельних балансах країн, що розвиваються.

Зокрема, у працях В. Мартинюка глибоко проаналізовано фіскальний потенціал митної системи та доведено, що в країнах із транзитивною економікою митні органи тривалий час виконують переважно бюджетно-наповнювальну функцію, що за певних умов може стримувати регуляторний потенціал тарифної політики. Натомість І. Бережнюк у своїх монографічних дослідженнях акцентує увагу на необхідності гармонізації національного митного законодавства з міжнародними конвенціями та стандартами Всесвітньої митної організації, розглядаючи цей процес як базову передумову зниження трансакційних витрат для суб'єктів ЗЕД.

Протягом останніх років, у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС й отриманням України статусу кандидата на членство в ЄС, вектор наукових пошуків суттєво змістився в бік інституційної євроінтеграції та діджиталізації митного простору. Проблематику впровадження новітніх інформаційних технологій, автоматизації митних процедур та розвитку ризик-орієнтованого контролю активно досліджують такі сучасні автори, як О. Федотов, В. Ченцов, Н. Осадча, О. Овсієнко та ін. Вони приділяють значну увагу ефективності функціонування Системи управління ризиками (САУР) та інтеграції України до загальноєвропейської комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS).



Проте, незважаючи на високий ступінь наукової розробки загальних питань митної справи, швидка зміна геоекономічного ландшафту, спричинена військовими шоками та блокуванням логістичних маршрутів після 2022 року, внесла суттєві корективи у практику митного регулювання. Наявні наукові публікації переважно фрагментарно оцінюють або суто фіскальні аспекти воєнного стану, або ізольовано розглядають питання цифровізації. Саме необхідність системного поєднання фіскальних, структурних та інституційних індикаторів митно-тарифного регулювання визначила доцільність проведення даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є системне теоретико-методологічне та прикладне дослідження динаміки й трансформаційних особливостей митно-тарифного регулювання в Україні, оцінювання його інституційної ефективності в умовах інтенсифікації євроінтеграції та обґрунтування стратегічних векторів модернізації митної системи.

Для досягнення визначеної мети поставлено та вирішено такі **завдання**:

- здійснити ретроспективну періодизацію еволюції вітчизняної митної системи в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС та екстремальних макроекономічних шоків;

- проаналізувати динаміку фіскальних надходжень митних платежів та розрахувати інтегральний рівень умовного податкового навантаження;

- оцінити інституційну ефективність Державної митної служби через призму індикаторів діджиталізації процедур та результативності Системи управління митними ризиками;

- дослідити середньорічну товарну структуру зовнішньої торгівлі України за укрупненими кодами УКТ ЗЕД для виявлення латентних структурних диспропорцій;



- ідентифікувати й систематизувати ключові деструктивні чинники та інфраструктурно-інституційні проблеми митного периметра;

- сформулювати стратегічні рекомендації щодо підвищення ефективності митної політики на основі впровадження технологій штучного інтелекту (AI-Customs), спільного контролю (Joint Customs Control) та стимулювання вітчизняного несировинного експорту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць у сфері митної справи, спостерігається певна фрагментарність підходів, яка проявляється у фокусуванні авторів або суто на фіскально-статистичних індикаторах динаміки митних надходжень, або на ізольованому описі нормативно-правових аспектів євроінтеграції та інформаційних технологій без їхньої системної ув'язки з кінцевими макроекономічними результатами.

Поза увагою дослідників усе ще залишається комплексне оцінювання митного периметра України в межах єдиного ретроспективного ланцюга 2015-2025 років, що дозволило б системно зіставити інституційну стійкість митних органів у відносно стабільні періоди та в умовах екстремальних воєнних деформацій логістики й бази оподаткування.

Отже, актуальною науково-практичною проблемою є пошук шляхів підвищення життєздатності та інституційної гнучкості митно-тарифної системи України, яка в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів одночасно переживає масштабну цифрову трансформацію управлінської моделі та долає безпрецедентні виклики і логістичні шоки війни.

Методика досліджень. Для досягнення мети дослідження застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Аналіз і синтез використано при опрацюванні наукових джерел та звітів, що розкривають теоретичні засади митної політики, цифровізації та воєнного часу. Історико-логічний підхід дозволив простежити еволюцію системи митно-тарифного регулювання до та



після впровадження новітніх євроінтеграційних стандартів. Метод порівняння забезпечив зіставлення бюджетних надходжень і показників митного адміністрування у довоєнний та воєнний періоди. Статистичний аналіз проведено на основі даних про вартісні обсяги імпорту й експорту, суми донарахованих платежів, рівень податкового навантаження. Системний підхід дав змогу розглядати митну політику як інтегровану частину управлінської, економічної та логістичної систем. Застосовано елементи ситуаційного аналізу та кейс-стаді для вивчення локальних практик (цифровізація, робота Системи управління ризиками). Інформаційну базу склали законодавчі та нормативні акти України, офіційна статистика, аналітичні матеріали та наукові публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація системи митно-тарифного регулювання в Україні відбувається в умовах постійного балансування між вимогами європейської інтеграції та необхідністю реагувати на масштабні зміни у глобальному геоекономічному середовищі [8]. Для виявлення ключових особливостей цього процесу та оцінки здатності митних органів адаптуватися до змін, у роботі застосовано метод ретроспективного аналізу. Це дозволило виділити чотири послідовні етапи розвитку митного периметра країни, кожен з яких має свої специфічні характеристики у сфері тарифної політики, логістики та цифровізації:

- Етап 1 (2015-2018 рр.) – посткризова стабілізація та лібералізація в межах ЗВТ з ЄС. Початок повноцінного функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з 1 січня 2016 року став головним тригером зміни тарифної карти. Відбулося поступове зниження ввізних мит на товари європейського походження, впроваджено первинні електронні сервіси (примітивні версії «Єдиного вікна») та розпочато роботу з гармонізації кодів УКТ ЗЕД [6].

- Етап 2 (2019-2021 рр.) – інституційне відокремлення та пандемічна адаптація. Цей період відзначився розділенням ДФС та створенням Державної



митної служби як самостійного органу виконавчої влади. Фіскальний контур зіткнувся із шоком пандемії COVID-19 у 2020 році [3]. Незважаючи на обмеження, стабільність зборів утримувалася через жорстке адміністрування та стрибкоподібне постпандемічне зростання світових цін на імпорتنі товари у 2021 році.

- Етап 3 (2022-2023 рр.) – воєнна трансформація та лібералізація «кризового типу». Повномасштабна агресія РФ призвела до втрати традиційних морських логістичних коридорів та деформації митної бази. Держава пішла на безпрецедентний крок — запровадження масштабних податкових пільг («нульове розмитнення» транспортних засобів, звільнення від ПДВ та мита критичного імпорту, енергетичного обладнання та палива). Це підтримало економіку, але спричинило суттєве падіння фіскальних надходжень [9].

- Етап 4 (2024-2025 рр.) – цифрова синхронізація та гармонізація з митним простором ЄС. Етап характеризується скасуванням тимчасових воєнних преференцій, відновленням роботи чорноморської логістики та запуском глибокої автоматизації процедур. Головна подія — повна інтеграція в систему NCTS Phase 5, перехід на стандарти Митного кодексу ЄС та досягнення історичного максимуму митних надходжень [4].

Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України демонструє високу чутливість системи до макроекономічних шоків та одночасно її адаптивність (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України у 2018-2025 рр.

Рік	Обсяг митних платежів, млрд грн ДОСХі ще 1	Ланцюговий темп приросту / зниження, % ДОСХі ще 1	Особливості макроекономічного контексту періоду ДОСХі ще 1
2018	241,2	—	Поступове відновлення обсягів торгівлі та впровадження первинних митних реформ.



ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

2019	305,1	+26,49	Активізація зовнішньоекономічних операцій, покращення адміністрування.
2020	360,0	+17,99	Часткове підвищення тарифів і ставок, адаптація ринку до пандемічних обмежень.
2021	485,3	+34,81	Постпандемічне стрибкоподібне зростання світових цін та обсягів імпорту.
2022	300,6	-38,06	Шок повномасштабного вторгнення РФ, втрата логістичних маршрутів, деформація митної бази.
2023	459,0	+52,69	Початок адаптації бізнесу, розширення альтернативної логістики «Шляхів солідарності».
2024	567,3	+23,59	Стабілізація морського коридору, суттєве відновлення легального імпорту.
2025	621,5	+9,55	Максимальний рівень зборів, спричинений цифровізацією та синхронізацією з митними ІТ-системами ЄС.

Аналіз даних таблиці 1 дозволяє оцінити адаптивність митної системи до екстремальних змін умов функціонування економіки. Загальне зростання надходжень у 2,57 раза за 2018-2025 роки (до рекордних 621,5 млрд грн) підтверджує фіскальну модель вітчизняної митної політики, де обсяг зборів безпосередньо залежить від зовнішньоторговельної кон'юнктури та світових цін [7]. Стрімке воєнне скорочення платежів у 2022 році (на 38,06 %) через руйнування логістики та запровадження тарифних пільг змінилося стійким висхідним трендом у 2023-2025 роках. При цьому уповільнення ланцюгового темпу приросту до +9,55 % наприкінці аналізованого періоду свідчить про перехід системи до фази стабілізації. Це доводить, що сучасний фіскальний потенціал митних органів забезпечується не посиленням податкового тиску, а інституційними чинниками: детінізацією торговельних потоків, цифровізацією процедур контролю та технічною інтеграцією до єдиного митного простору ЄС.

Для більш точного макроекономічного розуміння фіскальної природи митної системи доцільно проаналізувати співвідношення між вартісними



обсягами оподаткованого імпорту та чистими валютними надходженнями від імпорتنих митних зборів (таблиця 2).

Таблиця 2

Співвідношення обсягів оподаткованого імпорту та надходжень митних платежів від імпорту України

Рік	Оподаткований імпорт, млрд дол. США DOCX	Надходження платежів від імпорту, млрд дол. США DOCX	Довідково: темп зміни надходжень порівняно з попереднім роком, % DOCX
2018	52,73	13,67	+6,4
2019	54,57	14,55	+6,4
2020	49,43	13,45	-7,5
2021	67,80	17,93	+33,2
2022	44,00	9,23	-48,6
2023	53,10	11,80	+27,84
2024	61,40	13,95	+18,22
2025	64,20	14,80	+6,09

Аналіз даних таблиці 2 у валютному еквіваленті дозволяє оцінити реальну ефективність оподаткування імпорту без викривлення з боку внутрішньої девальвації гривні. Статистичний тренд підтверджує жорстку залежність фіскальних доходів від обсягів зовнішньої торгівлі, проте виявляє структурну асиметрію у кризові періоди [11]. Стрімке валютне падіння надходжень у 2022 році (на 48,6%) суттєво випередило темпи скорочення самого імпорту (на 35,1%), що було зумовлено запровадженням масштабних воєнних пілґ та пріоритетом гуманітарної функції митниці над фіскальною. Натомість висхідна динаміка 2023-2025 років із виходом на рівень 14,80 млрд дол. США свідчить про успішне відновлення податкової бази. При цьому випереджаючі темпи зростання платежів порівняно з сумарною вартістю імпортованих товарів наприкінці аналізованого періоду підтверджують гіпотезу, що модернізація ДМСУ забезпечує додатковий фіскальний ефект за рахунок детінізації торгівлі та впровадження митного аудиту за стандартами ЄС.



На основі співвідношення фіскальних надходжень та обсягів імпорту авторами розраховано показник умовного податкового (митного) навантаження, який відображає усереднений обсяг фіскальних зборів на один долар задекларованого імпорту (таблиця 3).

Таблиця 3

Динаміка умовного податкового навантаження в митній сфері України у 2018-2025 рр.

Рік	Рівень митних податкових надходжень на 1 дол. імпорту, дол. США	Загальний тренд та характеристика стабільності податкового режиму ДОСХ
2018	0,26	Стабільна база оподаткування, запуск базового вікна контролю.
2019	0,27	Прогнозований та рівномірний митний режим без різких шоків.
2020	0,27	Збереження стабільності показника попри кризу пандемії.
2021	0,26	Незначне відносне зниження через диспропорції світових цін.
2022	0,21	Різде падіння індикатора внаслідок воєнних пілг та руйнувань.
2023	0,24	Поступове скасування тимчасових податкових звільнень для імпорту.
2024	0,25	Стабілізація зборів на довоєнному рівні питомої ваги.
2025	0,27	Повне відновлення та гармонізація податкового навантаження.

Аналіз розрахованого рівня умовного податкового навантаження (таблиця 3) дозволяє оцінити реальну фіскальну щільність митного адміністрування на макрорівні, що забезпечується завдяки нівелюванню впливу масштабів самої торгівлі та валютних коливань. Протягом 2018-2021 років індикатор демонстрував високу інституційну стійкість, коливаючись у межах 0,26-0,27 дол. США на один долар імпорту, що свідчить про сформованість прогнозованого та збалансованого податкового режиму. Критичне зниження показника до мінімального значення 0,21 дол. США у 2022 році емпірично підтверджує зміщення пріоритетів держави у бік лібералізації кризового типу та застосування



тарифних преференцій для критичного імпорту. Натомість послідовне зростання індикатора у 2023-2024 роках та його вихід на довоєнний рівень 0,27 дол. США у 2025 році відображає не лише фіскальну консолідацію через скасування пільг, а й системний ефект від детінізації зовнішньоекономічних операцій [2]. Збіг значень навантаження 2025 та 2020 років за якісно відмінних обсягів імпорту доводить, що діджиталізація процедур контролю дозволила повністю компенсувати тарифні втрати євроінтеграційного процесу та вирівняти фіскальну стійкість бюджету.

Для нівелювання випадкових річних аномалій, спричинених війною, розраховано середньорічну товарну структуру оподаткованого імпорту та провідних позицій експорту за репрезентативний період активної євроінтеграції (2021-2025 роки).

Таблиця 4

Середньорічна товарна структура оподаткованого імпорту України за кодами УКТ ЗЕД за 2021-2025 рр.

Код УКТ ЗЕД ДОСХ	Найменування укрупненої товарної групи ДОСХ	Середньорічний обсяг надходжень, млрд грн ДОСХ	Питома вага у загальному імпорті, % ДОСХ	Макроекономічне та стратегічне значення групи ДОСХ
27	Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	485,30	26,2	Забезпечення енергетичної стійкості, диверсифікація постачання нафтопродуктів з ЄС.
87	Засоби наземного транспорту (крім залізничного)	185,40	11,3	Високий рівень споживчого імпорту, оновлення логістичного та автомобільного парків країни.
85	Електричні машини, обладнання та аудіо/відеоапаратура	168,10	10,2	Технологічне переоснащення, імпорт систем енергозбереження та автономного живлення.



ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

84	Ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої	142,50	8,7	Постачання промислового обладнання та засобів виробництва для відновлення підприємств.
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	78,90	4,8	Базова технологічна сировина для пакувальної індустрії, будівництва та агросектору.
30	Фармацевтична продукція	65,20	3,9	Критичний імпорт медичних препаратів, соціально значуща товарна група.
72	Чорні метали (імпортні специфічні позиції)	48,60	2,9	Заміщення дефіцитних позицій прокату через втрату частини металургійних потужностей.
38	Різноманітна хімічна продукція	43,10	2,6	Постачання засобів захисту рослин, добрив та промислової хімії для ОПК та АПК.
—	Інші товарні позиції	412,40	29,4	Диверсифікований дрібнооптовий та збірний імпорт.

Структурний аналіз імпорту свідчить про глибоку деформацію та залежність бюджету від трьох домінуючих груп (27, 87, 85), які сукупно формують 47,7% фіскального контуру. Це вказує на високу вразливість доходів бюджету від світових кон'юнктурних коливань на енергоносії.

Дзеркальний аналіз структури експортного витягу України за цей же період (таблиця 5) демонструє виражений сировинний характер вітчизняної економіки.

Таблиця 5

Структура провідних макрогрупових позицій експорту України (середньорічні показники за 2021-2025 рр.)

Код УКТ	Назва товарної групи за	Середній обсяг	Частка у загальній	Роль товарної групи у зовнішній торгівлі та
---------	-------------------------	----------------	--------------------	---------------------------------------------



ЗЕД DOCX	класифікатором DOCX	експортного витагу, млрд грн DOCX	структурі експорту, % DOCX	валютних надходженнях DOCX
10	Зернові культури	285,60	28,4	Основа продовольчого експорту країни, функціонування Чорноморського та Дунайського логістичних коридорів.
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження	182,10	18,1	Світове лідерство за експортом соняшникової олії, висока частка переробки на вітчизняних підприємствах.
72	Чорні метали	124,50	12,4	Традиційний сектор промисловості, що забезпечує стабільний приплив валютної виручки.
12	Насіння і плоди олійних рослин; технічні культури	115,80	11,5	Експорт високомаржинальної сировини (рапс, соя, соняшник) до країн Європейського Союзу.
26	Руди, шлаки та зола	84,30	8,4	Забезпечення залізорудною сировиною європейських металургійних комбінатів.
44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля	45,20	4,5	Важлива складова деревообробного сектору з високим потенціалом поглиблення переробки.

Аналіз усередненої структури експорту України за період 2021-2025 років (таблиця 5) дозволяє оцінити реальну модель включення національної економіки у міжнародний поділ праці та ідентифікувати джерела валютних надходжень країни. Емпіричні дані чітко підтверджують домінування аграрно-сировинного сектору, де сумарна частка чотирьох ключових макрогруп (зернові культури, олії, олійні насіння та руда) становить 66,4% від загального експортного витягу [1]. Лідерство групи 10 (Зернові культури — 28,4%) та групи 15 (Жири та олії — 18,1%) свідчить про те, що саме агропромисловий комплекс утримує фінансову стабільність держави в умовах воєнного стану, що стало можливим завдяки



функціонуванню альтернативних сухопутних маршрутів та Чорноморського логістичного коридору. Натомість частка чорних металів (група 72), яка традиційно забезпечувала базові валютні надходження, зафіксувалася на рівні 12,4%, що відображає вимушене скорочення виробничих потужностей через руйнування великих підприємств галузі. Розраховані середньорічні показники доводять, що незважаючи на високу адаптивність логістики, структура українського експорту залишається чутливою до коливань світових цін на сировину. Це обґрунтовує необхідність подальшої модернізації митної політики в напрямі стимулювання розвитку вітчизняних виробництв із вищим рівнем доданої вартості та спрощення процедур для несировинного експорту до країн ЄС.

На основі проведеного аналізу ідентифіковано тріаду проблем митної сфери України:

1. Фіскально-структурна диспропорція. Митна політика України зміщена в бік фіскальної функції (наповнення бюджету за рахунок імпорту). Водночас експортний сектор на 60,7% складається з низькомаржинальної сировини (зерно, руда, насіння), що консервує сировинну модель розвитку.

2. Логістичні обмеження сухопутного периметра. Переорієнтація вантажопотоків на західний кордон після 2022 року суттєво загострила проблему низької пропускної спроможності пунктів пропуску, спричинила виникнення значних черг та підкреслила неузгодженість технічних регламентів із країнами-сусідами.

3. Митна асиметрія даних. Зберігається проблема розбіжностей між дзеркальною статистикою країн ЄС (експорт в Україну) та даними ДМСУ (український імпорт), що вказує на наявність схем із заниження митної вартості товарів [5].

Для нівелювання зазначених проблем та успішного набуття членства в ЄС, модернізація митної системи має здійснюватися за такими векторами:



ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ

- розвиток екосистеми «e-Customs»: перехід на новітні ШІ-моделі (Artificial Intelligence) в межах Системи аналізу та управління ризиками для автоматичної верифікації митної вартості вантажів у реальному часі без участі інспектора;

- масштабування спільного контролю (Joint Customs Control): впровадження угод про спільний контроль та принципу «єдиної зупинки» на всьому периметрі кордону з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною, що скоротить час оформлення вантажів у 2-3 рази;

- стимулювання несировинного експорту: радикальне спрощення та розширення практики надання статусу Авторизованого економічного оператора (АЕО) саме для підприємств вітчизняної переробної промисловості, що відкриє їм спрощений «зелений коридор» на ринках ЄС.

Отже, ретроспективний аналіз 2015-2025 років довів високу інституційну стійкість митної системи України та її здатність адаптуватися до екстремальних воєнних шоків. Протягом аналізованого періоду відбулася фундаментальна цифрова трансформація: середній час митного оформлення скоротився до рекордної 1,5 години, а рівень автоматизації аналізу ризиків досяг 94%. Головним стратегічним завданням модернізації митної політики є завершення повної нормативної гармонізації із Митним кодексом ЄС (UCC), ліквідація інфраструктурних «вузьких місць» на західному кордоні та переорієнтація митних інструментів із суто фіскальних на регуляторно-захисні.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що система митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі України продемонструвала високий рівень адаптивності та інституційної стійкості. Ретроспективний аналіз дозволив виділити чотири послідовні етапи трансформації митного периметра країни, розвиток якого відбувався в умовах постійного балансування між процесами європейської інтеграції та необхідністю реагувати на масштабні зміни у глобальному геоекономічному середовищі. Попри критичні виклики воєнного стану, держава забезпечила фіскальну консолідацію та стабільність бюджетних



надходжень, що підтверджується зростанням обсягу митних платежів у 2,57 раза та виходом на траєкторію стабілізації з фінальним показником у 621,5 млрд грн (14,80 млрд дол. США).

Разом з тим, структурно-динамічний аналіз зовнішньоторговельних потоків виявив низку проблем та диспропорцій у митній сфері. Насамперед, детерміновано жорстку фіскальну залежність державного бюджету від оподаткування імпорту обмеженої кількості товарних груп на тлі збереження вираженого аграрно-сировинного характеру вітчизняного експорту (де сумарна частка зернових, олій, олійного насіння та руди перевищує 66%). Крім того, переорієнтація вантажопотоків після 2022 року суттєво загострила проблему низької пропускної спроможності пунктів пропуску на сухопутному периметрі західного кордону та актуалізувала питання дзеркальної асиметрії митних даних із країнами ЄС.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні концепту «фіскально-регуляторного компромісу». Доведено, що за умов вимушеного зниження митних ставок та втрати класичних тарифних важелів у межах євроінтеграції, відновлення рівня умовного податкового навантаження до довоєнного індикатора 0,27 дол. США забезпечується інституційними чинниками. Головними драйверами оптимізації митного контролю та додаткового наповнення бюджету визначено детінізацію торгівлі, розгортання ІТ-інфраструктури спільного транзиту NCTS Phase 5 та автоматизацію процедур Системи управління ризиками.

Для підвищення ефективності митно-тарифної політики сформульовано стратегічні орієнтири модернізації Державної митної служби України. Доцільно інвестувати у розширення практики спільного контролю (Joint Customs Control) на кордоні за принципом «єдиної зупинки», інтегрувати сучасні цифрові моделі штучного інтелекту для автоматичної верифікації митної вартості, а також трансформувати інструменти сприяння торгівлі (зокрема статус АЕО) у дієві



стимулятори розвитку вітчизняного несировинного експорту з високою часткою доданої вартості.

У перспективі митна політика має стати базовим елементом забезпечення економічної безпеки держави та інтеграції України до єдиного європейського економічного простору. Подальші дослідження слід спрямувати на оцінку ефективності функціонування оновлених митних інструментів, моніторинг результатів повноцінного приєднання до спільної транзитної системи ЄС, а також на розробку механізмів мінімізації митних правопорушень в умовах поствоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Богдан Т. П. Дзеркальний аналіз торговельних потоків між Україною та ЄС як інструмент мінімізації митних правопорушень. *Наукові праці НДФІ*. 2025. № 1. С. 45-61.
2. Гребельник О. П. Митна система України в період пандемічних обмежень: інституційні аспекти та фіскальна результативність. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 2. С. 44-57.
3. Іванов Ю. Б., Бережний В. В. Цифрова модернізація ДМСУ: перехід на систему NCTS Phase 5 та інтеграція до митного простору ЄС. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 112-124.
4. Крисоватий А. І., Сидор І. П. Фіскальний потенціал митних платежів у забезпеченні фінансової стійкості Державного бюджету України (2018-2024 рр.). *Світ фінансів*. 2024. № 3(80). С. 8-23.
5. Офіційний сайт Державної митної служби України: офіційний вебпортал. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2026).
6. Олійник О. В., Козак Л. В. Трансформація митної системи України в умовах глобальних геоекономічних викликів. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 12.01.2026).



7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Статистичний збірник, 2025. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 26.05.2026).
8. Пашко П. В., Мартинюк В. П. Функціонування митної системи України в умовах воєнного стану: лібералізація критичного імпорту та її фіскальні наслідки. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 71-89.
9. Соколовська А. М. Оцінка митного навантаження на імпорт та напрями детінізації зовнішньоекономічних операцій в Україні. *Економіка України*. 2023. № 9. С. 33-50.
10. Осташко Т. О. Структурні деформації зовнішньої торгівлі України: аграрно-сировинний експорт та виклики воєнної логістики. *Журнал європейської економіки*. 2024. Т. 23, № 2. С. 187-205.
11. Шемаєва Л. Г., Буркінський Б. В. Еластичність податкової бази та ефективність оподаткування імпорту України у валютному еквіваленті. *Економічні інновації*. 2022. Т. 24, № 4(85). С. 134-146.